

Лідія Бондаренко,
кандидат педагогічних наук, доцент
Херсонський державний університет
lidiya.bond.2001@gmail.com

ПРИНЦИП ЖИТТЄВОЇ ПРАВДИ У РОМАНАХ ІВАНА БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ» ТА ЮРІЯ ДОМБРОВСЬКОГО «ФАКУЛЬТЕТ НЕПОТРІБНИХ РЕЧЕЙ»

У життєвих долях письменників Івана Багряного (1906-1963) та Юрія Домбровського (1909-1978) є чимало спільного. У 30-х роках український автор був неодноразово заарештований за звинуваченнями у проведенні контрреволюційної агітації, приналежності до націоналістичної контрреволюційної організації, відбував покарання на Далекому Сході, у таборі БАМЛАГу. Що таке «маховик тоталітарного режиму» добре знав і Ю. Домбровський. У цей же час він також був неодноразово заарештований, висланий із Москви, відбував покарання у таборах на Колімі. Закономірно, що і їхні автобіографічні твори «Сад Гетсиманський» і «Факультет непотрібних речей» мають низку спільних рис. Вони вперше опубліковані за кордоном: «Сад Гетсиманський» – у 1950 році в Західній Німеччині, а «Факультет непотрібних речей» – у 1978 році в Парижі. Обидва автори чітко фіксують час роботи над творами. І. Багряний працював над своїм романом упродовж 1948-1950 років, а Ю. Домбровський – з 10 грудня 1964 по 5 березня 1975 року. Письменники немов би уже цим фактом прагнули підтвердити життєву правдивість своїх художніх полотен. В одному з листів до дружини російський автор цитує слова Л.Толстого про те, що важливою для мистецтва є лише одна річ – говорити правду. Класик світової літератури пояснював свою думку тим, що усі інші недоліки можуть лише зовні зашкодити мистецтву слова, його внутрішня структура при цьому залишається незмінною. Брехня ж руйнує саму живу тканину літератури [2, с. 165]. Митці І.Багряний та Ю.Домбровський послідовно дотримуються принципу «говорити правду». Цим пояснюється автобіографізм творів «Сад Гетсиманський» і «Факультет непотрібних речей». Саме життєва правда зумовлює композиційні особливості романів та їхню стильову специфіку.

В обох творах документально точно відтворена атмосфера суспільного життя в СРСР 1930-х років. Вона просякнута страхом та зрадою. І.Багряний говорить про це з перших сторінок роману. Його головний герой Андрій Чумак повертається до рідного міста через 6 років, немов би відчувши батьківське передсмертне бажання дати своїм чотирьом синам заповіт. «Збігця з каторги», він уже чотири роки переховується від Камчатки до Середньої Азії. Тривала відсутність персонажа дозволила авторові висловити низку цікавих міркувань про життя суспільства. З одного боку, Андрій щасливий повертатися додому від вокзалу знайомою з дитинства дорогою, а з іншого – його боляче вражає картина безнадійної повільної руйни: «місто лежало, як старець у лахмітті, доношуючи давнє убрання. Все, як колись, лише згорбилось, пішло вниз.

Жодної нової будівлі, жодних риштовань, жодного руху вперед» [1, с. 29]. Андрій ще раз спостерігає краєвиди рідного міста уже як арештант. На цей раз він помічає контраст між відсутністю «батьорости й життєвої патетики» [1, с. 54] і казенною бравадою червоного кольору: «тим кольором революційним було вифарблено ... геть всі будівлі в центрі міста і навіть муровані огорожі. Колір пооблазив, пооблуплювався, порудів від дощу і часу, і місто мало вигляд, ніби попечений, покалічений, напівбожевільний» [1, с. 54]. Спостерігаючи за натовпом заклопотаних і переляканих людей, Андрій усвідомлює, що ними всіма керує страх: «Невисловлений, затаєний, але невідступний страх! Страх, що змушує старших замирати уста наглухо, а молодих нишкнути зі своїм сміхом і жартами й озиратися кожної хвилини по боках, а всіх разом змушує бути нашорошеними й озиратися за кожним міліціонером чи військовим, а при появі котрогось з цих носіїв офіційної уніформи, як ознаки влади, в трамваї – замовкати всіх. Страх» [1, с. 68]. Про відчуття страху говорить і головний персонаж твору Ю. Домбровського Георгій Зибін. У розмові з Ліною він зізнається, що побачивши освітлене вікно у своїй квартирі страшенно злякався, що це прийшли за ним. Також Зибін із жахом усвідомлює, що навіть не задавав собі питань, за що, чому, навіщо, бо «Только дурак сейчас спрашивает: за что? Умному они и в голову не придут. Берут, и все. Это как закон природы» [4]. Лозунгову браваду для народу він порівнює з такими пластинками для старого грамофону: «Если враг не сдается – его уничтожают», «Под знаменем Ленина, под водительством Сталина», «Жить стало лучше, товарищи, жить стало веселее», «Спасибо товарищу Сталину за наше счастливое детство», «Лучший друг ученых, лучший друг писателей, лучший друг физкультурников, лучший друг пожарников – товарищ Сталин», «Самое ценное на земле – люди», «Кто не с нами, тот против нас», «Идиотская болезнь – благодущие». Все это вместе называется «новый, советский человек» и «черты нового, советского человека» [4]. Подібні лозунги лунають і на сторінках роману «Сад Гетсиманський»: «Ліпше поламати ребра ста невинним, аніж пропустити одного винного» [1, с. 124], «Не розраховуйте ні на яке милосердя, бо людина є пшик... В СРСР людей вистачить!.. Ви тут не герой і навіть не людина, а всього лише дірка від бублика» [1, с. 164].

Головні персонажі обох творів мають автобіографічні риси: їм судилося відчувати дію безжальної тоталітарної машини сповна. Змальовані авторами умови перебування у в'язниці, тактика допитів слідчих різночл. схожі. У харківській камері два метри завширшки і майже п'ять метрів завдовжки, розрахованій за царських часів на одного арештанта, одночасно перебуває 28 в'язнів. Серед них – священник Петровський, професор Марксо-ленінського інституту Юлій Романович Гепнер, професор медицини Литвинов, директор Харківського тракторного заводу Свистун, секретар Чугуївського райпарткому, колишній моряк Руденко, завгосп Харківського паротягобудівельного заводу Охріменко, інженер Лященко, колишній командир червоних партизанів орденоносець Васильченко та багато інших. Словами Даші Ю. Домбровський немовби резюмує цей перелік «ворогів народу» І. Багряного: «Вчера был героем, наркомом, портреты его висели, кто о нем плохо сказал, того на десять

лет. А сегодня напечатали в газете пять строк – и враг народа, фашист... И опять – кто хорошо о нем скажет, того на десять лет» [4]. Подібні й безглузді звинувачення, за які перебувають за ґратами колишні директори та орденоносці: «Тут були ті, що сиділи за велику «диверсію» й «за калоші» (насмілилися десь сказати, що в крамницях советських бракує калош)..., за те, що збудували не так завод, і за те, що той завод слідчому задумалось «зірвати». За те, що в колгоспі чомусь здохла стара кобила, і за те, що чомусь помер після пиятики начальник Політвідділу МТС... За те, зрештою, – іронічно констатує І. Багрянний, – що нещасливим уродився й що такий випав жереб» [1, с. 358-359]. Молодий, а вже такий досвідчений «милий слідчий» Сергєєв переконує Андрія Чумака в тому, що «У нас рука не тремтить. Ви тут скажете все. Не скажете стоя, то скажете лежа. Не скажете при пам'яті, то скажете без пам'яті. А скажете! Тут ще не було таких, щоб, ставши в позу героя, витримували до кінця» [1, с. 172]. Немов би продовженням цього епізоду з твору І. Багряного є рядки з роману Ю. Домбровського: «Почти каждый день приходилось кого-то госпитализировать; вчера госпитализировали директора элеватора с отбитыми легкими, позавчера свезли двоих: у одного были раздавлены пальцы, у другого случилось внутреннее кровоизлияние. Это часто бывает от удара сапога» [4]. Подібних різючих паралелей у змалюванні каральної машини в обох текстах достатньо.

На наш погляд, поєднує аналізовані твори й ідейна домінанта. У передмові до роману «Людина біжить над прірвою» В.Гришко визначає творчість І.Багряного як тріумф «людської гідності на іспиті людини в межовій ситуації боротьби й страждань серед нелюдської підневільної дійсності» [2, с. 14]. Вважаємо, що ця характеристика цілком може бути віднесена і до роману Ю. Домбровського «Факультет непотрібних речей». Головні персонажі обох авторів Андрій Чумак і Георгій Зибін, незважаючи на всі жахливі випробування і зради, що випали на їхню долю, зберегли у цьому новітньому саді Гетсиманському відданість одвічним людським цінностям, що викладалися колись на «факультеті непотрібних речей».

Література

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський. Київ: Дніпро, 1992. 528 с.
 2. Гришко В. Невгасна віра в людину. *Слово і час*. 1991. № 10. С. 13-14.
 3. Домбровский Ю. Меня убить хотели... . Москва: Возвращение, 1997. 200 с.
 4. Домбровский Ю. Факультет ненужных вещей. URL: <https://ru.bookmate.com/books/ICEvo8o6> (дата звернення: 28.04.2020).
-
1. Бондаренко Л.Г. Принцип життєвої правди у романах Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та Юрія Домбровського «Факультет непотрібних речей» // Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Бердянськ, 12 травня 2020 р.) [Електронний ресурс] / упоряд.: В. В. Богдан, Б. А. Салюк, А. М. Сердюк. Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 203-206.